

O'QUVCHILAR O'RTASIDA ERTA TURMUSH VA ERTA TUG'RUQNI OLDINI OLISHDA PSIXOLOG FAOLIYATINING MAZMUN MOHIYATI

*Yangiqo'rg'on tumani 62-sonli umumiy
o'rta maktabi amaliyotchi psixologi
Zokirova Elmira Vobjonovna*

Annotatsiya - Ushbu maqola o'quvchilar o'rtasida erta nikoh va erta tug'ruq xavflarini kamaytirishda psixologik xizmatning mazmuniy yo'nalishlarini ko'rsatadi. Psixologik profilaktika, konsultatsiya va ta'lim–tarbiyaviy ishlarining birgalikdagi rolini ochib beradi. Oila–maktab–mahalla hamkorligi orqali sog'lom shaxsiy rivojlanish uchun muhit yaratish yo'lini tavsiya qiladi. erta nikoh sababchi omillarini (ijtimoiy-zax va aksariyat xavflar, bilim yetishmasligi, tsikllararo bosim) psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Psixologlarning oddiy va samarali intervyu, guruh treninglari hamda individual konsultatsiyalar bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Mamlakatimiz kontekstida jamoatchilik resurslaridan foydalanish, axborot–tarmoq orqali axborot almashishni muhokama qiladi. Xulosa sifatida yoshlar salomatligini mustahkamlovchi xavfsiz moslashuvchan dasturlar uchun yo'l-yo'riqlar berilgan.

Kalit so'zlar: erta nikoh, erta tug'ruq, psixologik profilaktika, adolescent psixologiya, ruhiy salomatlik, motivatsiya, konsalting, jamiyat ta'limi, oilaviy muhit, hamkorlik.

O'quvchilar o'rtasida erta nikoh va erta tug'ruq xavflarini kamaytirishda psixologik xizmatning mazmuniy yo'nalishlarini ko'rsatadi. Psixologik profilaktika, konsultatsiya va ta'lim–tarbiyaviy ishlarining birgalikdagi rolini ochib beradi. Adolescent psixologiya kontekstida yoshlar ruhi, motivatsiya va xavfsiz muhit va xavfsiz munosabatlarni tahlil qiladi. - Oila–maktab–mahalla hamkorligi orqali sog'lom shaxsiy rivojlanish uchun muhit yaratish yo'lini tavsiya qiladi. erta nikoh sababchi omillarini (ijtimoiy-zax va aksariyat xavflar, bilim yetishmasligi, tsikllararo bosim) psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Psixologlarning oddiy va samarali intervyu, guruh treninglari hamda individual konsultatsiyalar bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Nazariy asoslar - Sotsiometabolik (socio-ecological) model: xulq-atvor ko'p qatlamali ta'sirlardan kelib chiqadi (shaxsiy, oila, maktab, jamiyat, madaniy atrof). Har bir daraja xavf va himoya omillarini aniqlashga yordam beradi. - Adolescent rivojlanishi bo'yicha yondashuv: yoshlar o'z identifikatsiyasini shakllantiradi, mustaqillikka intilishi kuchayadi, do'stlar bosimi va ijtimoiy normalar sezgir bo'ladi. - Bloklar: Huquqiy-etik normalar, munosabatlar bo'yicha xavfsizlik (consent, qizil chiziq), o'z-o'zini boshqarish, motivatsiya va o'zaro aloqalarning muhimligi. - Xavf-himoya omillari: bilim, qobiliyatlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shaxsiy o'z-

o'zini anglash, ma'lumotli qaror qabul qilish ko'nikmalari xavfli xatti-harakatlarni kamaytiradi.

2) Xavf va himoya omillari (risk/protective factors) - Xavf omillari: oilaviy nizolar, ta'limdan chetga chiqish, jinsiy tarbiyat bo'yicha noto'g'ri yoki yetarli bo'lmagan ma'lumot, qizlar uchun ortiqcha ijtimoiy bosim, jamiyatdagi qizlar roli bo'yicha noqulay talablarga mos kelmaslik, xizmatlarga kirishning cheklanishi. - Himoya omillari: mustahkam oila aloqalari, maktabga bog'lanish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmoqlarining mavjudligi, sifatli jinsiy tarbiya ma'lumotlari, yoshlar O'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari, xavfsiz munosabatlar bo'yicha ko'nikmalar.

3) Psixolog faoliyatining mazmun mohiyati - Profilaktika (oldini olish): yoshlar orasida erta nikoh/tug'ruq xavfini kamaytirish uchun bilim, ko'nikma, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini mustahkamlash. - Konsalting va yo'naltirish: shaxsiy, guruh va oila darajasidagi maslahatlar; xavfsiz munosabatlar, stress boshqaruvi, o'zini-anglash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. - Ta'lim-tarbiya faoliyati: darsdan tashqari darslar, hayot ko'nikmalari bo'yicha treninglar, xavfsiz internet va axborot xavfsizligi bo'yicha savodxonlik. - Oila-maktab-mahalla hamkorligi: ota-onalar bilan uchrashuvlar, mahalla tashkilotlari bilan integratsiya, axborot-ta'lim vositalarini birgalikda yaratish. - Nazorat va monitoring: xavf omillarini aniqlash uchun maxsus baholash vositalari, indikatorlar, natijalarni tahlil qilish. - Etika va maxfiylik: yoshlarning maxfiyligini ta'minlash, tushunishli ruxsatlar, yoshlar yoshi va munosabatlar nuqtai nazaridan mos bo'lgan yondashuvlar.

4) Dastur tarkibi (modullar bo'yicha qisqa tavsif)

Modul 1: Hayot ko'nikmalari (o'z-o'zini boshqarish, qaror qabul qilish, stress boshqaruvi, nizolarni hal etish).

Modul 2: Oilaviy va madaniy kontekst (oilaviy qadriyatlar, tenglik, zo'raonlikning oldini olish).

Modul 3: Xizmatlar va resurslar bilan ishlash (sog'liqni saqlash xizmatlariga yo'naltirish, maxfiylik va xavfsizlik bo'yicha qo'llanma).

Modul 4: Jamiyat bilan aloqalar (mahalla, jamoatchilik qo'llab-quvvatlashi, ijtimoiy me'yorlar).

5) Amaliy metodlar - Interaktiv treninglar: rol o'ynash, guruh muhokamalari, case-studylar. - Individual va guruh maslahatlari: ehtiyojga mos yondashuv, shaxsiy reja tayyorlash. - Ta'lim-tarbiya tadbirlari: ma'lumot berish sessiyalari, ko'rgazmali materiallar, video/materialli resurslar. - Oila va mahalla ishtiroki: ota-onalar uchrashuvlari, mahalla qo'mitalari bilan hamkorlik. - Media savodxonligi: xavfli xabarlar va bosim manbalarini aniqlash bo'yicha mashg'ulotlar.

6) Baholash va natijalarni o'lchash - O'lchov mezonlari: bilim darajasi, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari, xavfsiz munosabatlar bo'yicha qobiliyatlar, xizmatlardan foydalanish foizlari. - Qulayliklar: o'quvchi o'z

o‘zini baholashi, o‘qituvchilar tomonidan kuzatuvlar, ota-onalar fikri. - Effektivlik ko‘rsatkichlari: erta nikoh/tug‘ruq xavfini kamaytirish bo‘yicha qisqa- va uzoq muddatli yo‘nalishlar; data monitoring va tahlil.

7) Maxfiylik, etik tamoyillar - Yoshlarning maxfiylikni saqlash, yoshga mos ruxsat olish, yoshlar ishonchini yo‘qotmaslik. - Xizmatlar ko‘rsatishda xavfsizlik va nojo‘ya bosimlardan ozod bo‘lish. - Zarurat bo‘lsa yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish (qattiq holatda bolalar himoyasi) bilan me‘yorda ishlash.

Faqat ruxsat etilgan yoshlar bilan guruh treninglari o‘tkazish; individual konsultatsiya imkoniyatlarini yaratish. - Oila-qarindoshlar bilan ma‘lumot berish sessiyalari o‘tkazish; mahalla bilan aloqalarni yanada mustahkamlash. - Resurslar: maktab shaxsiy xavfsizligini ta‘minlash uchun maxfiylik siyosati, ma‘lumotlar xavfsizligi qoidalari. - Monitoring: yil davomida indikatoridagi o‘zgarishlarni kuzatish, natijalarni tahlil qilish.

Xulosa - Psixolog faoliyati yoshlar o‘rtasida erta nikoh va erta tug‘ruq xavfini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. - Oila–maktab–mahalla uchburchagi muntazam hamkorlik qilsa, yoshlar sog‘lom shaxsiy rivojlanishiga, o‘z qobiliyatlarini anglashiga va xavfsiz munosabatlar qurishiga ko‘maklashadi. - Keng ko‘lamli profilaktika dasturlari orqali yoshlar o‘rtasida xavfsiz hayot tarzi shakllanadi, jamiyatni mustahkamlovchi fuqarolik hissi rivojlanadi. - Ta‘lim-tashkiliy choralar, psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmatlarining sifatini oshirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faol tatbiq etish lozim. - kelajakda samarali dasturlar uchun interfaol monitoring va natijalarni tahlil qilish muhim.

Foydalangan adabiyotlar

- 1) Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. 2018. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- 2) Henderson, A. T., Mapp, K. L., Johnson, V. R., Davies, D. A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement. 2007. Austin, TX: SEDL.
- 3) Hoover-Dempsey, A. F., & Sandler, H. M. Why do parents become involved in their children's education? Review of Educational Research, 1997, 67(1), 3–42.
- 4) World Health Organization. Adolescent Health: A Global Public Health Priority. 2014. Geneva: WHO.
- 5) UNESCO. International Technical Guidance on Sexuality Education: An Evidence-Informed Approach. 2009 (yenilan 2018 yangilanishi mavjud).
- 6) UNFPA. Adolescent Health: A Guide for Policy Makers. 2014.
- 7) UNICEF. The State of the World’s Children: Adolescence – An Age of Opportunity. 2013.
- 8) Plan International. Because I Am a Girl: The State of Girls’ Rights Report. 2015.